

Ante Birin
Danijela Deković
Tomislav Šarlija
Željka Butorac
Željka Blažinović

POVIJEST 6

Udžbenik iz povijesti za šesti razred osnovne škole

Udžbenik je namijenjen učenicima kojima je određen primjereni program osnovnog odgoja i obrazovanja.

2. izdanje

2024.

Nakladnik

ALFA d. d. Zagreb
Nova Ves 23a

Za nakladnika

Ivan Petric

Direktorica nakladništva

mr. sc. Daniela Novoselić

Urednici za Povijest

dr. sc. Ante Birin

Tomislav Šarlija, prof.

Izvršna urednica za Povijest

Božana Sliško, prof.

Prilagodba

Željka Butorac, prof. log.

Željka Blažinović, prof. log.

Recenzija

dr. sc. Zrinka Nikolić, izv. prof.

Abelina Finek, prof.

Lektura

Kristina Ferenčina

Likovno i grafičko oblikovanje

Zo Dizajn

Nikolina Burić

Izrada zemljovida

Tri dva jedan d. o. o.

Ilustracija

Marina Ćurković, prof., Roman Markuš

Fotografija

Darko Finek, Zoran Alajbeg, Nikola Štambak, Arheološki muzej Istre, Arheološki muzej u Zadru, Arheološki muzej u Zagrebu, Hrvatski restauratorski zavod, Muzej hrvatskih arheoloških spomenika, PxHere, PICRYL, shutterstock.com, arhiva Alfe

Digitalno izdanje

Alfa d. d.

Mozaik Education Ltd.

Tisak

Denona

Udžbenik je uvršten u Katalog odobrenih udžbenika rješenjem Ministarstva znanosti i obrazovanja Republike Hrvatske:

KLASA: UP/I-602-09/20-03/00463, URBROJ: 533-06-20-0002, od 10. srpnja 2020. godine.

CIP zapis dostupan je u računalnome katalogu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem **001224890**.

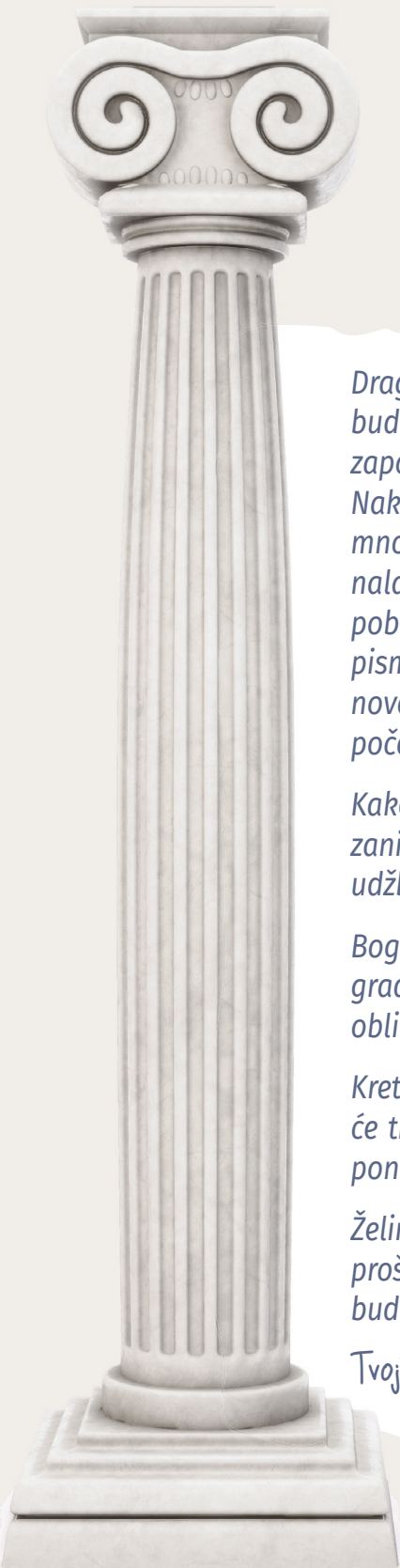
OPSEG PAPIRNATOG IZDANJA	MASA PAPIRNATOG IZDANJA	KNJIŽNI FORMAT
296 str.	614 g	265 mm (v) x 210 mm (š)

Digitalno izdanje dostupno je na internetskoj adresi **hr.mozaweb.com** ili putem aplikacije **mozaBook** za pametne uređaje s operativnim sustavima Android i iOS.

© Alfa

Ova knjiga, ni bilo koji njezin dio, ne smije se umnožavati ni na bilo koji način reproducirati bez nakladnikova pismenog dopuštenja.

Mozaik Education Ltd. zadržava intelektualno vlasništvo i sva autorska prava za komercijalne nazive *mozaBook*, *mozaWeb* i *mozaLearn*, digitalne proizvode, sadržaje i usluge proizvedene neovisno o nakladniku Alfa d. d.

Dobro došli
u prošlost!

Draga učenice, dragi učenice,
budući da povijest teče u vremenu, putovanje koje smo
započeli u petom razredu nastavljamo i u šestom razredu.
Nakon starog vijeka dolazi nam srednji vijek, za koji će
mnogi reći da je „mračno doba“. Učeci sadržaje koji se
nalaze u udžbeniku Povijest 6, shvatit ćeš da svjetlo uvijek
pobijedi mrak. Upoznat ćeš prekrasne građevine, širenje
pismenosti, nove tehnologije. Upoznat ćeš se s otkrivanjem
novog svijeta, a najviše ćeš se upoznati s najstarijim
početcima hrvatske povijesti.

Kako bismo nastavne sadržaje upotpunili dodatnim
zanimljivostima, za tebe smo pripremili i digitalnu inačicu
udžbenika koja se nalazi na digitalnoj platformi **mozaBook**.

Bogatstvo digitalnih sadržaja omogućit će ti da poznate
građevine i umjetnička djela doživiš u trodimenzionalnom
obliku, kao i da virtualno prošećeš povijesnim gradovima.

Kretanje vojski i njihovu strategiju u poznatim bitkama predočit
će ti animirani isječci, a kreativni testovi i kvizovi olakšat će ti
ponavljanje gradiva.

Želimo ti mnogo uspjeha te da s radošću stječeš nova znanja o
prošlosti ljudi i događaja, ali prije svega da ti udžbenik Povijest 6,
bude knjiga koju ćeš s osmijehom na licu držati u svojim rukama.

Tvoji autori

Sadržaj

I.

EUROPA U SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU

1. DOBA VELIKIH MIGRACIJA I RANOSREDNJOVJEKOVNA EUROPA	
Uvod u srednji vijek	8
2. FRANCI, ARAPI I BIZANTSKO CARSTVO – OD VELESILA DO PADA	
Bizant – carstvo na tri kontinenta	14
Europski Zapad u ranom srednjem vijeku	21
Susret kršćanstva i islama	27
3. DOPRINOS ARAPA I ŽIDOVA U PRIJENOSU I RAZVOJU ZNANSTVENE MISLI NA SREDOZEMLJU I U EUROPI	
Arapi i Židovi u dodiru s europskim Zapadom	33
4. UTJECAJ KRIŽARSKIH RATOVA NA EUROPSKA I HRVATSKA DRUŠTVA	
Križarski ratovi	38
5. EUROPSKE MONARHIJE U SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU – ODABRANI PRIMJERI	
Razvoj srednjovjekovnih monarhija	45
Apsolutne i parlamentarne monarhije	50

II.

HRVATSKA U SREDNJEM VIJEKU

6. HRVATSKA KNEŽEVINA, KRALJEVSTVO, ZAJEDNICA S UGARSKOM	
U novoj domovini	58
Od kneževine do kraljevstva	64
Kraljevstvo Hrvatske i Dalmacije	70
U zajedničkoj državi s Ugarskom	78
Vrhunac hrvatskog srednjovjekovlja	83

7. HRVATSKA U SREDNJEM VIJEKU – KNEŽEVI, KRALJEVI I KRALJICE, ŽUPANI, PLEMSTVO, SVEĆENSTVO I SELJAŠTVO

Ranosrednjovjekovno hrvatsko društvo	89
Odnos hrvatskog plemstva i vladara	97

8. ISTRA U SREDNJEM VIJEKU

102

9. SREDNJOVJEKOVNA BOSNA

108

III.

CRKVA I KRŠĆANSTVO U SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU

10. KRISTIJANIZACIJA EUROPE I HRVATSKE. ULOGA BENEDIKTINACA

Kršćanstvo – temelj srednjovjekovne Europe	116
Crkva u Hrvata	124
Crkva u srednjem vijeku	130
Crkva između reformacije i protureformacije	137

IV.

DRUŠTVO SREDNJEG I RANOG NOVOG VIJEKA

11. GOSPODARSTVO NA SREDNJOVJEKOVNOM I RANONOVJOVJEKOVNOM VLASTELINSTVU	
Feudalni posjed i feudalni odnosi	148
12. SREDNJOVJEKOVNO DRUŠTVO – GRAĐANIN, PLEMIĆ I SELJAK	
Život u gradu	154
Život na selu	161
Život plemića i vitezova	167
13. USPON OBRTA, TRGOVINE I MANUFAKTURE. RAZVOJ GRADOVA	
Obrt, trgovina i novac u srednjem vijeku	173
Porast stanovništva i razvoj gradova	180

Razvoj gradova u hrvatskim zemljama	185
14. DUBROVNIK	
Dubrovnik - uspon do moćne Republike	190
Zlatno doba Dubrovnika	195
15. GOSPODARSKE POSLJEDICE VELIKIH GEOGRAFSKIH OTKRIĆA	
Europljani otkrivaju svijet	202
Društvo 16. stoljeća	210
16. TEHNOLOŠKI NAPREDAK U SREDNJEM I RANOM NOVOM VIJEKU	
Izumi i tehnički napredak – gradnja utvrda	218
17. UMJETNOST OD PREDROMANIKE DO BAROKA	
Kultura i umjetnost u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj	226
Vrijeme katedrala	232
Početak novog doba	239
Umjetnost renesanse	245
Umjetnost baroka	252

V.

OSMANSKO CARSTVO I EUROPA

18. USPON OSMANSKOG CARSTVA DO STATUSA SVJETSKE VELESILE	
Europa u sjeni polumjeseca	264
19. UČINCI OSMANSKOG ŠIRENJA NA EUROPSKE I HRVATSKE PROSTORE	
Stogodišnji hrvatsko-turski rat	271
Hrvatski krajevi i Bosna pod Turcima	280
Oslobađanje hrvatskih zemalja od Turaka	287
20. DALMACIJA I ISTRA POD MLETAČKOM VLAŠĆU	

I.

EUROPA U SREDNJEM RANOM NOVOM VIJEKU

Naučit ćeš...

DRUŠTVO

objasniti dinamiku razvoja društva u srednjem i ranom novom vijeku

EKONOMIJA

objasniti gospodarsku dinamiku i njezinu važnost u srednjem i ranom novom vijeku

ZNANOST I TEHNOLOGIJA

objasniti utjecaj znanosti, izuma i tehnologije na razvoj društva u srednjem i ranom novom vijeku

POLITIKA

objasniti oblike vlasti i načine **upravljanja** državom u srednjem i ranom novom vijeku

FILOZOFSKO-RELIGIJSKO-KULTURNO PODRUČJE

objasniti različite **ideje**, umjetničke **stilove** i književna **djela** u srednjem i ranom novom vijeku.

raspraviti o **obilježjima** i **sukobima religija** u civilizacijama, društvima i kulturama srednjega i ranoga novog vijeka

AI
KU

1215.

Velika povelja

622.

Muhamed
prelazi iz Meke u
Medinu (hidžra)

800.

Krunidba
Karla Velikog
za cara

527. – 565.

Justinijan I. –
„posljednji rimski
car“

476.

Propast Zapadnog
Rimskog Carstva

1. DOBA VELIKIH MIGRACIJA I RANOSREDNJOVJEKOVNA EUROPA

Uvod u srednji vijek

ŠTO JE SREDNJI VIJEK I KAKO GA DIJELIMO?

Srednji vijek jedno je od vremenskih razdoblja na koja se dijeli europska povijest.

Kao **početak** srednjeg vijeka uzima se **476.**

Krajem srednjeg vijeka smatra se **otkriće Amerike 1492.**

Srednji vijek dijelimo u dva razdoblja: **rani i kasni srednji vijek.**

Granica je **11. stoljeće** kada počinje društveni i gospodarski **uzlet Europe.**

Pojam srednji vijek javlja se tek u 15. stoljeću.

Njime se označavalo razdoblje između **kraja antike** i 15. stoljeća.

Smatralo se da je to razdoblje **barbarsko i nazadno.**

Zbog toga je pojam srednji vijek stekao **negativno značenje.**

→ **Zašto** je pojam **srednji vijek** stekao **negativno značenje?**

vremenska crta

476.

1000.

JE LI SREDNJI VIJEK BIO „MRAČNO DOBA”?

Zbog nedostatka pisanih izvora srednji vijek nazivan je i „**mračnim dobom**”.

Takvo su mišljenje promovirali kasniji **protivnici papinstva i vjere**.

Oni su nekritički **isticali** samo **negativne pojave** srednjeg vijeka – ratove, nasilja, epidemije, vjerske sukobe, oskudice.

„**Mračni**” srednji vijek međutim **nikada nije postojao**.

Bilo je to **razdoblje** nastanka **prvih škola i sveučilišta** te **širenja pismenosti**.

Tad su nastala i brojna umjetnička djela,

dok je gospodarstvo doživjelo izniman **napredak**.

Upravo u srednjem vijeku položeni su **temelji današnje Europe**.

→ Kako je **nastao** izraz „**mračno doba**”?

→ Koje su **negativne pojave** „**mračnog doba**” isticali **protivnici papinstva i vjere**?

→ **Navedi** razloge **protiv mišljenja** da je srednji vijek bio „**mračno doba**”.

1492.

1

Vremenska crta

Srednji vijek

→ Na vremenskoj crti uoči razdoblje srednjeg vijeka te prekretnicu između ranog i kasnog srednjeg vijeka.

VELIKA SEBA NARODA I PROPAST ZAPADNOG RIMSKOG CARSTVA

Huni, narod mongolskog podrijetla, krenuli su **iz Azije prema zapadu**.

Godine 375. prošli su kroz **vrata naroda**, prostor između Urala i Kaspijskog jezera.

Naletjeli su na **germanska plemena**, koja su živjela sjeverno od Crnog mora.

Jedan dio Germana pridružio im se i **priznao njihovu vlast**,

dok su **drugi** pred Hunima **pobjegli** preko Dunava, na prostor Rimskog Carstva.

Tako je pokrenuta **Velika seoba naroda**.

Pod vodstvom Atila Huni su se smjestili **u Panoniji**,

odakle su **pljačkali** po velikom dijelu zapadne Europe.

Oslabljeno Rimsko Carstvo nije se moglo braniti, što je dovelo do **pada Zapadnog Rimskog Carstva 476.**

Na njegovom teritoriju nastaju **nove germanske države**.

Tako se počinje stvarati **srednjovjekovna Europa**.

→ Objasni **uzroke** Velike seobe naroda.

→ Objasni **posljedice** Velike seobe naroda.

① Tijekom 2. stoljeća **Goti** su se iz svoje pradomovine preselili sjeverno od **Crnog mora**.

② Pred navalom Huna **Ostrogoti** i **Vizigoti** zaputili su se prema **zapadu**.

③ U migracijama tijekom Velike seobe naroda **Vandali** su naselili **sjever Afrike**.

ZORA SREDNJEG VIJEKA

Godine 476. srušeno je Zapadno Rimsko Carstvo.

Na njegovu su se području naselili različiti **germanski narodi**.

Oni su tu osnovali nova **kraljevstva**.

Ta su se kraljevstva razvijala na rimskim temeljima.

Rimsko i germansko stanovništvo živjelo je zajedno

i za sve je vrijedio **isti zakon**.

Središte europskog gospodarstva i dalje je bilo

na prostorima uz **Sredozemno more**.

To će se u potpunosti promijeniti u **8. stoljeću**.

Tada je **zbog islamskih osvajanja trgovina** na Sredozemlju bila **ugušena**.

→ Opiši **razvoj prilika** na zapadu **nakon propasti** Zapadnog Rimskog Carstva.

→ Navedi **razlog nestanka trgovine** na Sredozemlju u 8. stoljeću.

Gledam i učim!

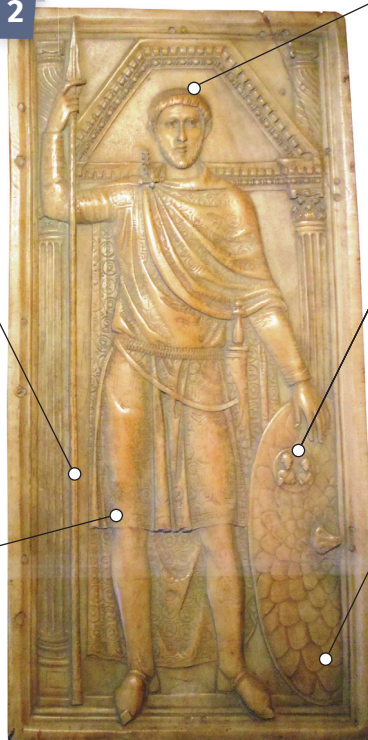
Stilihon, reljef u slonovači, kraj 4. st.

Prikaz rimskog vojnog zapovjednika **svjedočanstvo** je o procesu **prožimanja rimske i germanske kulture i običaja**.

Za razliku od rimskog lakog koplja za bacanje, ovdje kao dio naoružanja nalazimo germansko dugo (konjaničko) **koplje** za probadanje.

Odjeven u rimsku **tuniku** i **hlamidu** (kratki vuneni ogrtač), Stilihon je od odjeće koristio i tipično germanski odjevni predmet – **hlače**.

2

Ošišan je nakratko, po rimskom običaju, ali je njegovao **bradu**, uobičajenu za Germane.

Likovi dvojice rimskih **careva** na štitu otkrivaju da je Stilihon priznavao njihovu vrhovnu vlast.

Za razliku od rimskih pravokutnih štitova, na reljefu se vidi okrugao germanski **štit**.

ŠTO SMO NAUČILI?

1. **Srednji vijek** često nazivamo „**mračnim dobom**”. Analiziraj argumente ZA i PROTIV te tvrdnje tako da pojmove i natuknice sa sljedećeg popisa uvrstiš u odgovarajući stupac u tablici.

ratovi, nastanak prvih škola i sveučilišta, umjetnička djela, vjerski sukobi, epidemije, širenje pismenosti, oskudica, napredak gospodarstva

Argumenti ZA	Argumenti PROTIV

2. **Dopuni** rečenice.

Godine 476. srušeno je _____ Carstvo.

Na njegovom su području razna germanska plemena osnivala svoja

_____.

3. **Zaokruži** slova ispred ispravnih tvrdnji.

- a) Nove se države razvijaju na **rimskim temeljima**.
- b) **Središte** političkih i vojnih zbivanja preselilo se na sjever Europe.
- c) **Sredozemlje** je središte **gospodarskih** aktivnosti.
- d) Veliku seobu naroda pokrenuli su **Hrvati**.

UVOD U SREDNJI VIJEK

SREDNJI VIJEK (476. – 1492.)

RANI

1000. g.

KASNI

- ✓ nastaju prve škole i sveučilišta te brojna umjetnička djela
- ✓ počinju se oblikovati europske države
- ✓ one se temelje na rimskim tradicijama
- ✓ središte događanja i dalje je Sredozemlje (do 8. stoljeća)

ZNAM, MOGU, HOĆU!

- ✓ navesti i objasniti **razloge** iz kojih je srednji vijek dobio **negativno značenje**
- ✓ analizirati **negativne i pozitivne** pojave **ranog** srednjeg vijeka

2. FRANCI, ARAPI I BIZANTSKO CARSTVO – OD VELESILA DO PADA

Bizant – carstvo na tri kontinenta

BIZANTSKA CIVILIZACIJA

Kad je 476. propao zapad Rimskog Carstva, njegov **istočni dio** nastavio se razvijati.

Glavni je grad Istočnog Rimskog Carstva bio **Carigrad**, a nalazio se u današnjoj Turskoj.

Za taj dio Carstva počeo se

od 7. stoljeća upotrebljavati naziv **Bizantsko Carstvo**.

Vladari i stanovništvo Bizanta **čuvali** su **uspomene i tradicije Rimskog Carstva**.

Bizantski car smatran je jedinim nasljednikom rimskih careva,

a Bizantinci su se nazivali **Romejima** (Rimljanima).

Vlast bizantskog cara bila je **apsolutna**.

To znači da je **sve odluke** donosio isključivo **sam car**.

Podređena mu je bila čak i Crkva.

Stanovništvo u Carigradu u većini je bilo **grčkog podrijetla**.

Carstvo je postupno **napuštalo rimske tradicije** i poprimalo **grčka** obilježja.

Kažemo da je došlo do helenizacije Bizantskog Carstva (Helen = Grk).

→ Objasni **odnos** bizantskih careva prema **tradicijama Rimskog Carstva**.

→ Objasni pojam **apsolutne vlasti**.

ZAŠTO JE ISTOK CARSTVA PREŽIVIO?

Rim je bio glavna **meta pohoda** Germana i drugih naroda zbog svog **bogatstva i slave**.

Carska vlast bila je u istočnom dijelu **jaka**. Plemstvo je bilo poslušno caru.

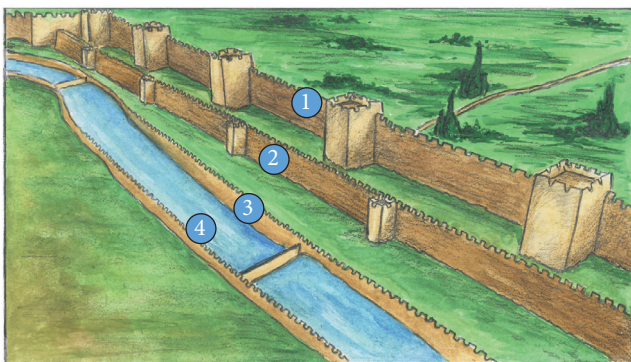
Istočno Carstvo bilo je **gospodarski razvijeno**. Prostiralo se na **tri kontinenta** – u Europi, Africi i Aziji. Kroz njega su prolazili **glavni trgovački pravci** od istoka prema zapadu.

Mali i srednji zemljoposjedi činili su temelj **poljoprivredne proizvodnje**. Carska blagajna raspolagala je s **puno novca** prikupljenog putem **poreza**.

Zahvaljujući **porezima**, car je mogao održavati **veliku vojsku**.

unutarnji zid s kulama visok 18-20 m

vanjski zid s kulama visokim 12-14 m

grudobran, visok 2 m

Carigradske zidine

Sagrađene u 5. st., carigradske su zidine, duge 6,5 km, pružale sigurnu zaštitu gradu od napada vanjskih neprijatelja.

rov dubok 10 m i širok 20 m

USPON U VRIJEME JUSTINIJANA I.

Godine 527. novim je carem postao Justinijan I.

Njegov **glavni cilj** bio je **obnoviti Rimsko Carstvo**.

Osvojio je sjevernu Afriku, Italiju i krajnji jug Španjolske.

Dugogodišnji **ratovi iscrpili su Carstvo i osiromašili stanovništvo**.

Plaćali su sve veće poreze.

Justinijan se proslavio i kao **velik zakonodavac i pokrovitelj umjetnosti**.

Pobrinuo se da se svi **postojeći rimski zakoni** popišu u jednoj knjizi.

U Carigradu je dao sagraditi brojne građevine, a svojom

ljepotom i veličinom ističe se **crkva Božje mudrosti (Aja Sofija)**.

Bio je posljednji istočnorimski car koji je vladao Rimom

i kojemu je latinski jezik bio materinski.

→ **Kako su se Justinijanova osvajanja odrazila na bizantsko gospodarstvo i stanovništvo?**

2

Justinijan I. (527. – 565.),
fragment mozaika u crkvi
San Vitale u Ravenni
(Italija), 546. – 548.

CARSTVO NAKON JUSTINIJANA

Nakon Justinijanove smrti **njegovi su nasljednici izgubili sva osvojena područja**. Oslabljene krajeve osvajali su njegovi neprijatelji – Slaveni, Avari i Perzijanci.

Slaveni su počeli naseljavati i otimati balkanske dijelove Carstva.

Prilike su se promijenile tek za **cara Heraklija (610. – 641.)**.

On je **proveo niz mjera** kojima je nastojao urediti stanje u državi.

Jedna od tih mjera bilo je i **dijeljenje državne zemlje seljacima u zamjenu za vojnu službu**.

Te su mjere omogućile **gospodarski oporavak Bizanta** i uspješnu borbu protiv vanjskih neprijatelja.

Nova opasna prijetnja Carstvu postali su i Arapi,

koji će uskoro **osvojiti sve azijske posjede Carstva**.

Bizantsko Carstvo igralo je **veliku ulogu** u europskoj srednjovjekovnoj povijesti.

→ Opiši Carstvo nakon Justinijanove smrti.

→ Objasni **kako** je car Heraklije **uspio ojačati Bizant**.

▶▶▶ Bizant u doba Justinijana I. (527. – 565.)

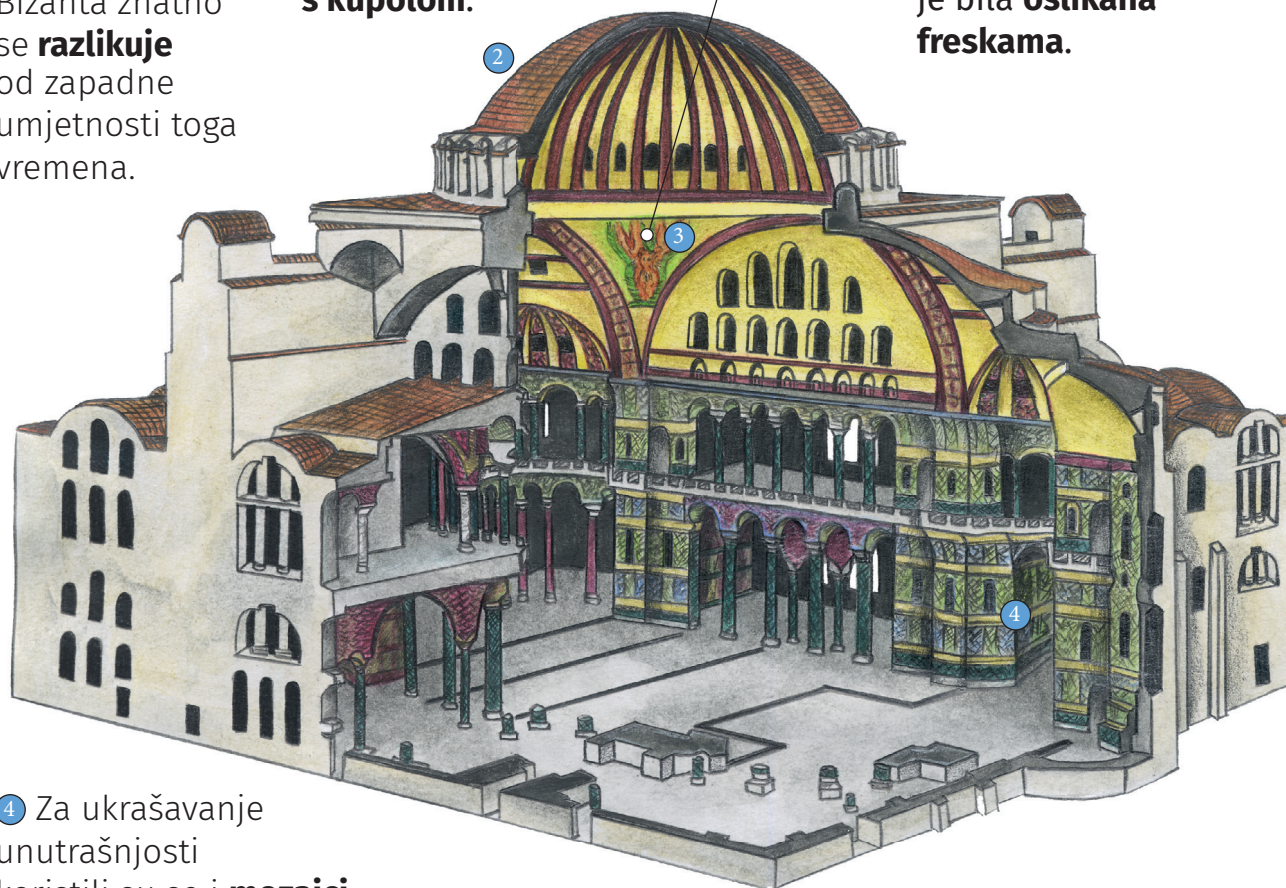

5 Aja Sofija,
6. st.,
presjek,
ilustracija

① Umjetnost
Bizanta znatno
se **razlikuje**
od zapadne
umjetnosti toga
vremena.

② U bizantskom crkvenom
graditeljstvu prevladava
kvadratni oblik građevina
s kupolom.

③ Unutrašnjost
je bila **oslikana**
freskama.

④ Za ukrašavanje
unutrašnjosti
koristili su se i **mozaici**,
prikazi nastali **slaganjem**
raznobojnih kvadratića.

⑤ Unutrašnjost su ukrašavale i **ikone**,
slikane **uljem na drvu**, a najčešće prikazuju
Bogorodicu s malim Isusom.

**Bogorodica
i dijete na
prijestolju,
13. st.**

**Isus Krist,
mozaik,
Aja Sofija**

ŠTO SMO NAUČILI?

1. Navedi **prednosti Istočnog Rimskog Carstva** u odnosu na Zapadno Rimsko Carstvo.

POLITIČKE PREDNOSTI	1.
	2.
GOSPODARSKE PREDNOSTI	1.
	2.
VOJNE PREDNOSTI	

Promisli i zaključi koliko je važna **snažna** i razvijena država za **sigurnost** njezinih građana.

2. **Kako** su Justinijanova osvajanja **utjecala na život** stanovnika **Bizanta**?

PONOVIMO!

Carigrad

tri kontinenta

jaka carska
vlast

snažno
gospodarstvo

ISTOČNO RIMSKO CARSTVO (BIZANTSKO CARSTVO)

Justinijan I. (6. st.)

osvajanja
(obnova Rimskog Carstva)

zakonodavac
graditelj

Heraklije (7. st.)

reforme
(novi uspon Carstva)

bizantska umjetnost

kupole,
freske, ikone,
mozaici

ZNAM, MOGU, HOĆU!

- ✓ objasniti **razloge** zbog kojih je Istočno Rimsko Carstvo **preživjelo Veliku seobu naroda**
- ✓ protumačiti **obilježja carske vlasti** u Bizantu
- ✓ uočiti **važnost Zbornika građanskog prava za daljnji razvoj** Bizantskog Carstva
- ✓ uočiti **obilježja** bizantske umjetnosti

